

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն

Լ Ր Ա Գ Ի Ր

ԳԻՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 39

131 ՓԵՏՐՈՒՄ 1884

1. Բիւրակն առ այժմ ամիսը եկաւ անգամ պիտի հրահարուի : — 2. Տարեկան զինն է ամէն տեղոյ համար 2 1/4 արծաթ մէնիս, բոլորսարութեան ծախսը մեր վրայ ըլլալով : — 3. Ձեռքէ կը ծախուի հասը 100 բարալ : — 4. Բաժանորդ գրուի ուղղուները դիմելու են կամ իրենց հասցեն դրկելու են առ խմբագիրն ի Գրաստն Փարիզու Յակոբեան խան քիւ 13, 14 : Եսեւ կրնան Ղալաթիոյ կողմը Ամերիկեան վանառասունն ալ դիմել Էէնի հոմի փողոց քիւ 13 : — 5. Բիւրակնի վերաբերեալ ամենայն գրութիւնք եւ բաժանորդական վճարումնք պէտք է ուղղել առ խմբագիրն : — 6. Անվճար համակ կամ որ եւ է գրութիւն չընդունուի : — 7. Տասն օրեկակի համար բաժանորդ գտնուի մէկ օրեկակ ձեռք կը տրուի :

ԲՈՎԱՆԴԱՅՈՒԹԻՒՆ

Նուէր. — Բնական գիտութիւնք եւ սկեպտիկ-եանութիւն. — Թռչուն ակնարկներ զաստիարակ. Ոսկերք. — Ուրիշ աշխարհաց մէջ բնակիչ կը գտնուի. — Լոյս Աստղաց. — Սրտաճմլիկ տեսարան մը. — Պարսիկ սուրհանդակը. — Քաղաքական. — Մահագոյժ :

Ն Ո Ւ Է Ր

Մեր գաւառացի բաժանորդներէն Կարնեցի Մեծ. Յովհաննէս էժ. Ճի-հանեահեան յանձնարարած ըլլալով մեզ իւր կողմանէ տարեկան մէկ օրեկակ Բիւրակն նուիրել աղաքիկ գիւղերու մէջ աշխատող Աւետ. Հով-ուաց միոյն, մեք եւս արժան տեսլե-ցինք նուիրել զայն Օվանք գիւղի մէջ աշխատող Պատ. Առաքել Ս. Բա-համեանին ըստ փափաքանաց մեր Ազնիւ բարեկամի :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՒ

Ս Կ Ե Պ Տ Ի Կ Ե Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ժամանակիս մի նորաձեւութիւնն ե-ղած է յայտարարել թէ անոնք որ բնա-

կան գիտութեանց կը հետեւին չեն կա-րող հաւատալ կրօնի վարդապետու-թեանց : Ոմանք մինչեւ իսկ կը յան-դըգնին ըսել թէ անոնք որ կրօնի կը հաւատան չեն կարող բնական գիտու-թեանց խորքերն թափանցել : Եւ մինչ մի կողմանէ սկեպտիկեան մտքեր բնութիւնը ուսումնասիրելու մենաշնորհը խորիւստ գոռոզութեամբ իրենց կը յատկացնեն, միւս կողմանէ ալ կրօնասէրք ոմանք հա-րեւանցի խորհրդով սկեպտիկեանութեանց զլիաւոր պատճառ կը համարին զգի-տութիւնն : Աւելորդ է ըսել թէ այս եր-կու կողմանց զաղափարն ալ ամենայնիւ սխալ է : Ճշմարիտ է թէ մեր ժամանա-կաց մէջ բնական գիտութիւնք մեծ յա-ռաջադիմութիւն ըրած են : Եւ ճշմարիտ է նաեւ թէ այդ գիտութեանց հետեւող-ներէն ոմանք անկրօնութեան յարած են, բայց բոլորովին սխալ է այն կարծիքը թէ բնական գիտութիւնք անհաւատու-թիւն կը բերեն : Ո՛չ որ կրնայ ցոյց տալ թէ գիտութեանց և սկեպտիկեանութեան միջեւ տրամաբանական կապակցութիւն մը կայ : Սկեպտիկեանութեան բուն պատճառներն աւելի խորքերն կը զըտ-

նուին : Մի բանի բնագիտաց անկրօն լինելն ինքնին բան մը չհաստատեր : Յուլիոս Կեսար զինուորական հանճարի տէր և դիւանագէտ մէր , բայց էր նաեւ անաստուած . ով կայ որ այս պատճառաւ տրամաբանէ թէ պատերազմի և դիւանագիտութեան հանճարն անաստուածութեան կ'առաջնորդէ : Լեւոն Ժ. պապը նշանաւոր էր իւր զրագիտութեան և զեղարուեղոյից ճաշակին համար , որպէս նաեւ Սթրոս իւր քննադատական և ատոտուածաբանական հայեցողութեանց համար , բայց ոչ որ կը խորհի թէ Պապին անհաւատութիւնն պէտք է ընծայել իւր զեղարուեղատական ճաշակաց և Սթրոսի անաստուածութիւնն ալ իւր երկար ժամանակեայ ատոտուածաբանական ուսմանց : Ուլիլդ եգրակացութիւնն այս է որ մարդոյ մը հաւատը կամ անհաւատութիւնն իւր ինչ ոգւոյ տէր լինելէն կախում ունի յաւետ քան թէ իւր զբաղումներէն : Եթէ մէկը սկեպտիկեան ոգի կը կրէ , բոլոր իւր ձեռքն անցածը կը գործածէ իբր յարմար նիւթ անհաւատութեան և անաստուածութեան բերդերը կառուցանելու : Այսպէս գործածեց Կիպպըն՝ պատմական դէպքերն . Շիլլըր՝ բանաստեղծութիւնն և Քուէնէն՝ աստուածաշնչային բանադատութիւնն :

Ուրեմն բացատրեմք սակաւ ինչ այս ոգին որ կը տանի շատերն սկեպտիկեանութեան : Նախ և առաջ յիշեմք այն սրտի վիճակն որ չարը կը սիրէ : Բազմաթիւ մարդիկ կան որ խաւարը լոյսէն աւելի կը սիրեն : Արդար հատուցում ընդունելու երկիւղէն ազատ իւրեանց յռեգոյն ակտրժակներն յագեցնելու բաղձանքն՝ բազմիցս ծնունդ կուտայ այն խորհրդայն թէ յանցաւորը 'ի հաշիւ կոչող Աստուած չկայ : Երբոր անգամ մը մարդոյս բարոյական զգացումներն խեղդամահ լինին այլևայլ ստորին կրից միջոցաւ , յայնժամ դիւրաւ կ'որդեգրուին

ազատաստի մը սկեպտիկեան եգրակացութիւններն . և խիստ հաճոյ կուզայ իրեն իւր բարոյական վատմարութիւնն հովանաւորել սուրբ դատաւորի մը արդար բարկութենէն : Անտարակոյս ճշմարիտ չէ ըսել թէ բոլոր սկեպտիկեանութեան միակ պատճառն այս է , սակայն կը յիշեմք զայս զի մեծ աղբեցութիւն ունի այն մարդոց տարակուսանաց վրայ :

Բայց այս ուսումնական սկեպտիկեանութիւն կոչուածին մէկ ուրիշ աղբիւրն ալ պէտք է որոնել տեսակ մը նախապաշարման մէջ զոր ինքզինքնին ուսումնական կոչող ոմանք առ հասարակ կունենան : Սովորաբար այս տեսական ձինք պանծանօք կը խօսին իրենց վրայ իբր զերծ ամեն նախապաշարումներէ և իբր նախապաշարեալ կարհամարհեն զանոնք որք հաւատ կ'ընծայէն կրօնի ճշմարտութեանց . բայց իրողութիւնն այս է որ իրենք ալ ուրիշ անձինքներէ ոչ նուազ նախապաշարեալ են : Եթէ մարդ մը թոյլ տայ որ իւր ականջը այնքան լցուի արտաքին զիտութեանց բոմբիւնով որ ոչ ժամանակ և ոչ հակամիտութիւն ունենայ իւր հոգւոյն մէջ լըսել Աստուծոյ մեղմ ձայնը , հազիւ կրնայ ականալուիլ որ ճանաչէ զԱստուած արտաքին բնութեան որոտմանց մէջ : Երբոր մարդ մը զիտութեան մէկ ճիւղոյն մէջ խոր ընկրղմի՝ կրնայ իւր աչքը՝ զոցել ուրիշ ճիւղոց օգտակարութեանց և ապացոյցներուն դէմ : Աւասիկ աստ կը գտնեմք Տարվինի կրօնական անտարբերութեան գաղտնիքը : Կրօնի վրայ հարցումներ եղած էր իրեն իւր կենդանութեան ատեն և ինք 'ի պատասխանի զրաժ մեղմաղձոտ նամակին մէջ կըսէ . «Ես շատ ըզբաղեալ եմ , և վատառողջ ծերունի մ'եմ՝ վասնորոյ չեմ կարող ձեր հարցմանց պատասխանել լիովի , մինչեւ իսկ եթէ ենթադրեմք թէ երբեք պատասխան կրնայ տրուիլ անոնց : »

Այս անձը իւր բոլոր կեանքը անցուցեր՝ եւ յաւիտենականութեան եզրերն հասեր էր, եւ սակայն ժամանակ չէր գտած քննելու միակ զերազանց նիւթն: Իւր ուսումնական հետազոտութիւնք իւր բոլոր կորովն սպառեր՝ եւ իւր մէն մի ժամն պահանջեր էին. կանխակալ դատումը թոյլ չէր տուած իրեն խորհիլ հոգւոյ անմահութեան եւ Աստուծոյ գոյութեան վրայ, եւ այդպիսեալ էր որ իւր ուսումնականութիւնն պատճառ եղած էր իւր սկեպտիկեանութեան: Անկրօնութեան բարձրագոյ ճատագովներէն բազումը՝ եթէ հարցաքննութեան ենթարկուին, պիտի պարտաւորին խոստովանելու թէ կամ բոլորովին զանց առած են ուսումնասիրել կրօնի ճշմարտութիւններն եւ կամ կարի հարկանցի կերպիւ միայն ուսած են զայնս, թէպէտ անոնք դուն ուրեք կը խոստովանին իրենց տգիտութիւնն. եւ կրօնի վրայ այսպիսի ուսումնականաց զաղափարներն իսկ և իսկ կուլ տուող մեր երկրի պարոններն պէտք է զիտնան թէ այդ զաղափարք ինքնին ուսումնական նշանակութիւն եւ արժէք չունին բնաւ, ըստ որում ուսումնական հետազոտութեանց արդիւնք չեն:

Տարակուսանաց ուրիշ աղբիւր մ'ալ կը գտնուի երկբայողին մտաւորական հպարտութեան եւ ինքնահաւանութեան մէջ: Աստուած տնօրինած է՝ որ մարդ ճշմարտութիւնը տեսնէ միայն՝ սնուցանելով իւր բարոյական կարողութիւններն սիրով եւ երկիւղածութեամբ: Արդ, եթէ նա ճամբայ կելնէ գործածելու այս կարողութիւններն միայն իբր միջոց ցուցամոլութեան եւ զոհացնելու իւր անապարձութիւնն շողշողուն ներբողներ ընդունելով, կրնայ այսպիսեալ զարմացնել ուրիշներն իւր քանդիչ հայեցողութիւններովն եւ ինքն ալ ի վերջոյ կորուսանել յաւիտենական ճշմարտութիւնն գտնելու ընդունակութիւնն: Հիւմ անգամ մը

խոստովանեցաւ թէ ինք իւր սկեպտիկեան զաղափարներն հրապարակ հանեց միայն փիլիսոփայական եւ ուսումնական աշխարհն զթօսցնելու եւ զբաղեցնելու համար: Ի՞նչ անամօթ խոստովանութիւն մ'էր այս եւ ինչ նկարագիր այդ տեսակ անձանց: Ճիշդ այդ նոյն ոգւով մեր օրերու ուսումնականք ոմանք սկեպտիկեան հետազոտութեանց միջամուխ լինել կը թուին, ոչ թէ լոկ ճշմարտութեան համար, այլ յաւէտ ի ցոյց բերելու իրենց այն սքանչելի կարողութիւններն որոցմով կը հնարեն նոր ճշմարտանման դրութիւններ հակառակ հին զաղափարաց և մանաւանդ Աստուածաշնչական փարդապետութեանց: Բայց այս մտաւորական անապարձութիւնն, նորաձեւ զաղափարներով զաշխարհ յապուշ կրթելու այս տարապայման բաղձանքն, բարոյական անձնասպանութիւն է: Հիւմ հետեւեցաւ անոր մինչև որ, իւր իսկ ողբալի խոստովանութեամբ, ինքզինք բացարձակապէս անընդունակ ըրաւ ճշմարտութեան և մոլորանաց միջեւ եղած տարբերութիւնն զանազանելու, և հուսկ յետոյ այս եզրակացութեան հասաւ թէ «Ոչ մի զաղափար ո' եւ է ուրիշ զաղափարէ մը առաւել հաւանական է»: Արդարեւ այս օրինակ ահարկու վախճանի մը կրնայ հասնուիլ փիլիսոփայական հայեցողութեամբ կամ ուսումնական ժխտումներով, բայց տեսնող աչքը կրնայ յառաջմանէ նշմարել այդ վախճանը հէք զոհին մտաւորական հպարտութեանն մէջ, ճիշդ ինչպէս որ կաղնին պարուրեալ կը կենայ կաղինի սերմին մէջ: Եւ որովհետեւ Հէքել մը զիտութեան երկամէն դաշոյն մը կը շինէ զՔրիստոնէութիւն անով խոցելու համար, չպարտիմք մեղադրել զերկամն, այլ զերկամագործն: Հէքել յայտնապէս անաստուած մ'է, բայց իւր զիտութիւնն անաստուած չէ:

Պէտք է ճանաչեմք նաև որ երբեմն

սկեպտիկեանութիւն կը ծագի իրաց մինչև յատակը քննելու անկեղծ տրամադրութենէ մը: Կան մարդիկ որ յիրաւի կը փախաբին սուտը ճշմարիտէն բաժնելու և ստուգիւ զիտնալ թէ ինչ բան ընդունելու է: Այս տեսակ տրամադրութեան ամենէն ընտիր ներկայացուցիչն է Տէրարթ: Իւր նշանաւոր խօսքն էր, «կը տարակուսիմ որպէսզի հաւատամ», այսինքն լոկ ուրիշի մը հեղինակութեան վրայ բանի մը չէր հաւատար, բայց ինք իրեն համար կը հետազօտէր և ապացոյցները կը քննէր եւ այսպիսեալ կը հասնէր հաստատուն համոզմանց զորս կրնար պաշտպանել բանաւորապէս: Թովմաս առաքեալ եւս նոյն գովելի ոգին ցոյց տուաւ, երբ իւր Տէրոջը յարուցեալ մարմնոյն համար անձնական ապացուցութիւն մը պահանջեց: Այս պահանջին հետ միասին ունէր նա ակնածող ոգի մը որ վերջապէս զօշել տուաւ իրեն համոզման բուն եռանդեամբ, «Տէր իմ եւ Աստուած իմ»: Շատ ուրիշ նշանաւոր անձինք ալ նմանօրինակ տարակուսանաց ենթարկուած են եւ պարկեշտութեամբ ու անվեհերութեամբ մարտնչելով՝ վերջապէս յաղթանակ կանգնած են՝ քնդդէմ նոցա: Աշխարհ մեծ պարտականութիւն ունի ճշմարտութեան այսպիսի արի եւ անկեղծ որդւոց, բայց եւ այնպէս շատ անգամ կը պատահի որ այս տեսակ մարդիկ դեռ իրենց վերջնական համոզման չհասած իրենց տարակոյսներն ի լոյս բերելու կ'անապարեն եւ շատ անգամ Հրքայի Նման կը զղջան անոնց վրայ: Ժամանակիս մէջ ուսման հետեւող շատեր իրենց հետազօտութեանց մէջ տարակուսական վիճակներէ կ'անցնին, անոնք որ անկեղծ ոգի կը կրեն, վերջապէս կը տեսնեն ճշմարտութիւնն, եւ որովհետեւ զիտութիւն եւ տարակոյս այսպէս բազմիցս ի միասին ի լոյս կուգան, մարդիկ կը կարծեն թէ զիտութենէն տա-

րակուսանք կելնէ: Բայց այս կարծիք ամենայնիւ անհիմն է: Ինչպէս որ պատմութենէն, լեզուներէ, արուեստէ կամ քաղաքական տնտեսութենէ սկեպտիկեանութիւն չծագիր, նոյնպէս չծագիր նաև բնական զիտութիւններէ: Շատ անգամ աստղաբաշխութիւնէն և տարրաբանութենէն փաստեր հանել կամեցած են մարդիկ ընդդէմ արարչական ներկայութեան և զօրութեան, բայց Սըր Իսահակ Նեւտոն կը տեսնէր որ աստղալից երկինքը կը լուսափայլէր Աստուծոյ վսեմ արտայայտութիւններովն, և Ֆարատէյ, մեծագոյն տարրաբանն, իւր բոլոր տարրաբանական փորձերուն մէջ նոր կօչումներ կը գտնէր հիւլէներու Սրարիչն և նախախնամական կառավարիչն պաշտելու: Ի բաց վանեմբ ուրեմն այս զապախարն թէ բնութիւնն ուսումնասիրելն կը տանի զմարդ անաստուածութեան և նմանօրինակ մոլորանաց ահեղ և սոսկալի վնին: Անոնք որ ուղիղ ոգով կուսանին՝ զիտութեան մէջ և ամենուրեք պիտի նանայեն զԱստուած:

ԹՈՉՏՈՒՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

Բերկրատիմ իրողութիւն մ'է թէ դատարարականութեան կարեւորութիւնն օր քան զօր աւելի գգալի կը լինի մեր հասարակութեան մէջ և թէ բարեկարգ ուսումնարաններ ունենալոյ իղձն՝ ևս քան զեւս կը զօրանայ և կ'ընդհանրանայ: Ի տես սոյն կրթական շարժմանց բնական է հարցունել թէ ունիմբ այնպիսի դաստիարակներ, ոյք ճշմարտապէս արժանի են իրենց բարձր և միանգամայն փափուկ պաշտօնին, և որոց կրնամք հանդարտ խղճիւ վստահիլ մանկուոյն դաստիարակութեան ծանրակշիռ գործն: Անիրաւութիւն ըրած պիտի լինիմք, եթէ բոլորովին բացասական պատասխան մի տամք

սոյն հարցման : Սակայն ստիպուած եմք խոստովանիլ թէ բացառութիւնք խիստ հազուագիւտ են, և թէ մեր դաստիարակաց մեծագոյն մասը հեռի են իւրեանց կոչման համապատասխանելէ : Նպատակս չէ մանրամասնօրէն բննադատել մեր ուսուցչական մարմնոյն վիճակն, այլ միայն կը փափաքիմ մի քանի յատկութիւններ յառաջ բերել, զորս էական կը նկատեմ դաստիարակաց համար :

Ա. Մեր դասատուք առ հաւարակ կը զանգատին թէ արժանապէս չեն վարձատրուիր : Այս զանգատն իրաւացի է և արժանի նկատողութեան. մեր ժողովուրդը դեռ կատարելապէս համոզուած չէ թէ դաստիարակք իւր յառաջադիմութեան համար խիստ կարեւոր և դժուարին գործ մի կը կատարեն, և հետեւաբար իրաւունք ունին գոհացուցիչ վարձատրութիւն մի ստանալոյ : Մանաւանդ զաւառաց մէջ ուսուցիչք ընդհանրապէս կը նկատուին իբրեւ ընկերութեան անձնաւոր անդամներն, ոչք երախտագիտութեամբ ընդունելու են ինչ որ ժողովրդեան զմաստրութիւնը նոցա կը նուիրէ : Եւ այսպէս Հայ դասատուք զրեմէ առանց բացառութեան զուրկ են իւրեանց դրից արժանաւիպել նիւթական առաւելութիւններէ և ոմանք մինչեւ իսկ յետին գործաւորէ մը առաւել բարեկեցիկ չեն :

Բայց ոչ նուազ ցաւալի իրողութիւն մ'է տեսնել որ մեր ուսուցիչներէն ոմանք ժողովրդեան անտարբերութիւնն և թերեւս անկարողութիւնն զիրենք ըստ արժանւոյն վարձատրելոյ մասին՝ չարաչար կը գործածեն : Երբ նոցա դիտել կը տրուի թէ հաւատարիմ և գործունեայ չեն իրենց պաշտօնին մէջ, զիրենք արդարացնելոյ համար չեն կարօտիր ուրիշ առարկութեանց դիմել, այլ անմիջապէս կը պատասխանեն, « Մի՞թէ ժողովրդեան վարձատրութեան համեմատ չեմք գոր-

ծեր » : Սոյն չբնեղանքն իրաւացի պիտի լինէր եթէ ժողովուրդն բռնութեամբ ընտրէր իւր դասատուներ : Ինչպէս ըսինք 'ի վերեւ մեր դասատուաց գանգատն իրաւացի է, սակայն նոքա չեն կարող արդարանալ երբ կը թերանան իւրեանց պարտաւորութեանց մէջ, քանզի պաշտօնական մարմինն երբ կ'առաջարկէ անձի մը այս ինչ պայմաններով դասատուութիւն ընել, այն անձը կատարելապէս ազատ է առաջարկն ընդունել կամ մերժել : Սակայն երբ կ'ընդունի զայն, անուղղակի կամ ուղղակի կերպիւ նաեւ կը խոստանայ հաւատարմաբար 'ի գործ դնել իւր պաշտօնի բոլոր պարտականութիւններն, այսպիսի ընտրութենէ մը վերջ. դասատուն իրաւունք ունի իւր ընդունած գոյզն ինչ վարձատրութեան պատճառաւ չը կատարել գործըն որպէս պարտի :

Եւ միմէ նիւթական վարձատրութիւնն է միակ փոխարինութիւն հասարակաց բարերարի մը ծառայութեանց : Անձնութեան ոգին Հայ դաստիարակի մը նախնական յատկութեանց մին կը համարիմք մեք. քանզի որչափ զերազանց մխիթարութիւն և քաջալերութիւն կզգայ նա իւր հոգւոյն խորն ամենէն աննպաստ պարագայից մէջ իսկ, երբ նորա գիտակցութիւն կ'ապահովէ զնա թէ մարդկութիւնն բարձրացնելոյ վսեմ գործին մէջ կարեւոր դեր մի կը կատարէ :

Բ. Դաստիարակ մի իրեն հաստատուն սկզբունք ընտրելու է օր քան զօր ընդլայնել իւր հմտութիւններ, հետազօտել և ստանալ ուսուցման նորանոր և ընտրելագոյն եղանակներ, և այսպէս ընդլայնել իւր ազդեցութեան և օգտակարութեան շրջանակն :

Ուսուցիչ մի հետզհետէ զարգանալով՝ պիտի յաւելու իւր վայլած համակրութիւն և յարգանք : Թէեւ արեւելեան ժո-

ղովուրդը տակաւին կատարելապէս պատրաստ չէ իւր արժանաւոր և օգտակար պաշտօնեայններն խրախուսել և յարգել այնպէս որպէս կ'ընեն Եւրոպիոյ և Ամերիկայի քաղաքակրթեալ ժողովուրդը, սակայն ճշմարիտ չէ ըսել թէ բոլորովին անկարող է գէթ աստիճան մի գնահատել նոցա արժանիքը : Դաստիարակ մի որ օր ըստ օրէ կը յաւաքանայ թէ հմտութեանց և թէ հանրագոյտ ծառայութեանց մէջ, եթէ նիւթապէս չը քաջալերուի իսկ, գէթ իւր դիրքըն առաւել պիտի բարձրանայ զինք շրջապատող ընկերութեան տահմանին մէջ : Հեռի չէ այն օր, երբ Արեւելեանք եւս ոչ թէ լոկ պղատոնական համակրութեամբ, այլ նաեւ նիւթական վարձատրութեամբ պիտի խրախուսեն իւրեանց կրթական պաշտօնեայններ, և զոոսա պիտի դասեն իւրեանց ամենէն պատուաւոր և կարեւորագոյն անդամոց կարգին մէջ :

Գ. Հարկ չէ իմաստասիրական ձեռնարկութեանց դիմել ապացուցանելոյ համար թէ, եթէ դաստիարակութիւն մի, չունի իւր մէջ մաքուր և հաստատուն բարոյականի տարրն, խիստ թերի է և վտանգաւոր : Այլ եւս եկած է ժամանակն որ համոզուիմք թէ՛ մեր ազգն յայնժամ միայն պիտի վայլէ դաստիարակութենէ անկախած բարիքն, երբ իւր դպրոցք արտադրեն այնպիսի սերունդ մի, որ ոչ թէ միայն օժտեալ լինի մտաւոր հարստութեամբ, այլ նաեւ ուղիղ և ճշմարտապէս օգտակար կենաց առաջնորդող սկըզբամբք :

ԳԵՈՐԳ. Հ. ՀԱՊԵՇԵԱՆ

Սեբաստիա

Շարունակելի

Ո Ս Կ Ե Ր Ք

Շինուածքի մը համար կարեւորագոյն բանն է հիմունքը : Որքան որ մեծ լինի

շէնքն այնքան խոր և լայն լինելու են հիմունքը :

Ամեն նշանաւոր շինուածոց հիմնարկուներն անպատճառ մեծ խնամ կը տանին հաստատուն և պատշաճ հիմ դնելու, և շինուածքին բոլոր զարդերն և գեղեցկութիւնն անարժէք են ամենայնիւ եթէ հիմունքն ըստ բաւականի հաստատուն չը լինին : Մեր մարմինն եւս կը նմանի շինուածոյ մը որոյ հիմունքն են ոսկերք, և մեր կենաց յաջողութիւնն մեծաւ մասամբ կախում ունի հիմերուն, այն է ոսկերք, բարւոք վիճակէն : Մեր մարմնոյն մէջ գրեթէ երկու հարիւր ոսկոր կը գտնուի, և երբ բոլոր այս ոսկերք իրենց մասնաւոր տեղերն զետեղուած լինին, կը կազմեն կմախք կոչուածն : Այլ եւ այլ ձեւեր ունին անոնք, ոմանք կարճ են, ոմանք երկար, և ոմանք անկանոն : Շինուած են երկու տեսակ նիւթէ որոց մին կը կոչուի հանքային իսկ միւսն կենդանական : Եթէ ոսկոր մը կրակին մէջ դնես, կենդանական մասն կայրի կսպառի եւ հանքային մասը կը մնայ : Ոսկորին ձեւը կը մնայ, բայց եթէ մէկը դաչի անոր իսկոյն կը փշրուի : Նմանապէս հանքային թծուի միջոցաւ հնար է ոսկորին բոլոր հանքային մասը լուծել և այն ատեն միայն կենդանական մասը կը մնայ, և այնքան կակուղ կը լինի որ առանց կոտրելու կրնամք կապ մը շինել անկէ :

Փոքրիկ տղայոց ոսկորներն մեծաւ մասամբ կենդանական նիւթէ բաղկացեալ է և ուստի կակուղ և դիւրամեք կը լինի, յետոյ աստիճան առ աստիճան կրային նիւթ կը հաւաքի այդ կակուղ ոսկերք մէջ և յայնժամ կը զօրանան և կը կատարելագործին :

Ոսկերք զլիաւոր հանքային մասն է լուսածնատ կրոյ, բայց կիրը ուրիշ ձեւերով ալ կը գտնուի անոնց մէջ : Բաց ի կիրէ ոսկերք կը պարունակեն մակնէզիա և հասարակ աղ : Եւ բոլոր այս

նիւթերն պիտի քաղեմք մեր կերած կերակուրներէն : Զարմանալի բան է որ մեր մարմնոյ այլ և այլ մասերն իրենց պէտք եղած տեսակ տեսակ նիւթերն զատելով կառնուն մեր կերակուրներէն :

Իւրաքանչիւր ոսկոր ճերմակ մաշկով մը պատած է : Այս մաշկին մէջէն կանցնին շատ մը արեան երակներ, որք կը մտնեն ոսկորներուն մէջ անոնց պէտք եղած սնունդը տանելու համար : Եթէ կենդանւոյ մը մի երկար ոսկորն քննեմք պիտի տեսնեմք ծայրին մօտ մէկ կողմին վրայ փոքրիկ ծակ մը և ընդարձակ ծայրերու վրայ նմանօրինակ մի քանի ծակեր : Ասոնք արեան երակներն ոսկորին ներքին կողմն ընդունելու համար են : Եթէ խնամով գիտեմք, պիտի տեսնեմք որ ոսկերց արտաքին մասն կարծր եւ հաստատուն է. բայց եթէ ծայրէն կըտրեմք՝ կը զանեմք որ ներքին կողմն սպընգային է, այսինքն լի ծակերով : Այս ծակերն ալ արեան երակներն ներս ընդունելու համար են, և եթէ ոսկորը մանրացոյցով քննեմք պիտի տեսնեմք որ դեռ շատ ուրիշ փոքրիկ ծակեր ալ կան որք իրենց փոքրկութեան պատճառաւ լոկ աչօք չեն տեսնուիր, և ասոնք ամենեքին արեան երակներու համար անցքեր են : Երբեմն մարդիկ կը խօսին չոր ոսկորներու վրայ, պէտք է գիտել թէ չոր ոսկորներն մեռեալ ոսկորներ են, որովհետեւ կենդանի ոսկերք արեամբ լի են, և զիշեր և ցերեկ կուտեն իրենց կրեղէն ճաշն :

Սորա հետաքրքրական տեղեկութիւններ են սովորելու համար. սակայն ունին նաեւ իրենց գործնական կողմն : Գիտնալով որ երախայից ոսկորներն մեծաւ մասամբ կենդանական նիւթէ կազմեալ են և հետեւաբար խիստ կակուղ, շատ մեծ խնամ տանելու եմք որ չըլլայ թէ այնպիսի փոքր երախաներն վեր վերացունեմք իրենց բազուկներէն բռնելով,

վասնզի այն կերպով անոնց կակուղ ոսկորներն կը վնասուին, կան մայրեր որ իրենց երախայից մէկ ձեռքէն բռնելով վեր կառնեն իրենց զիւրկն, փոխանակ այսպէս ընելու տղայն լաւ մը զրկելու և այնպէս վեր առնելու է :

Տարեւոր մարդկանց ոսկորներն ալ ընդհակառակն կարծր կը լինին. քանզի մեծաւ մասամբ հանքային նիւթէ կազմուած են : Այս բնական կարծրութեան պատճառաւ յոյժ ենթակայ են շուտով կոտրելու և ուստի մեծ զգուշութիւն պարտ է ի գործ դնել որպէս զի տարեւոր անձինք չիյնան, քանզի անկում մը աղետաբեր վնաս մը կարող է բերել ծերոց, կոտրելով անոնց մի ոսկորն : Զայս գիտնալով երբեք պէտք չէ այնպիսի կատակներ ընել ծերոց հետ որ կրնայ առիթ լինել անոնց անկմանն :

Երբեմն տղայոց ոսկորներն չափէ աւելի կակուղ կը մնան և այսպէս կատանան տեսակ մը հիւանդութիւն : Գիտնալու է թէ այս օրինակ հիւանդութեանց պատճառն այն է որ ոսկերք ըստ բնականի չեն ստանար իրենց սննդեան համար հարկ եղած կիրն, որ է կարծրացուցիչ տարրն, այսպիսի պարագայից մէջ միակ դարմանն է, ոսկերց համար պէտք եղած կիրն հայթայթել :

Ամենէն պատուական ոսկոր շինող կերակուրն է ցորենը իւր ամբողջութեամբն, թէպէտ ճերմակ ալիւրն ընդհանրապէս նախապատիւ համարուած է, բայց չը մաղուած ալիւրով շինուած հացը լաւագոյն սնուցիչն է ոսկերաց : Յորենը այնպիսի ուտեստ մ'է որ իւր մէջ կը պարունակէ լաւ համեմատութեամբ մարմինը բարւոք սնուցանելու համար պէտք եղած բոլոր նիւթերն, բայց երբ մարդիկ ցորենը աղացած ատեն կը խարփալեն զայն անկէ կարտաքսեն անոր մէջ գտնուած ոսկոր շինող զրեթէ ամեն նիւթն : Ուրեմն տղայոց զօրաւոր ոսկորներ տալու հա-

մար, չխարտաւարած ալիւրէ սեւ հաց կերցնելու է անոնց, տալով նաեւ ըստ բաւականի հաւկիթ եւ կամ : Այս կերպով անոնք սովորաբար ազատ կը լինին ծռած և անկատար ակռայներէ :

ՈՒՐԻՇ ԱՇԽԱՐՀԱՅ ՍԷՋ ԲՆԱԿԻՋ ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ՞

Շարունակութիւն տես թիւ 58

Ուրեմն Հրատի մէջ ալ երկրիս վրայ երեւցածներուն նման բնական երեւոյթներ տեսնուելուն պատճառաւ չեմք կըրնար հաստատել թէ սոյն մոլորակին մէջ կեանք կը գտնուի : Լուսնի մակերեւոյթին ալ հսկայական գործողութեանց կ'ենթարկուի, մինչ արեգական ջերմութեան մեծ կոհակն ամիսն անգամ մը կը թաւալի անոր գնդոյն շուրջն. սակայն ընդհանուր գաղափարն այն է որ երկար դարերէ ի վեր կեանքը դադրած է այդ մեր դրացի գունդին վրայ, որոյ մակերեւոյթին երբեմն լի էր կենօք : Իբր մոլորակ՝ Հրատիին կաղմակերպութիւնն մեր երկրին կաղմակերպութենէն այնքան յառաջ կատարուած լինելու է, իւր սկզբնական ջերմութիւնն այնքան արագութեամբ վատնած լինելու է, արեգակէն ալ այնքան աւելի հեռի է քան մեր երկիրն, իւր մթնոլորտն այնքան անօսր, եւ իւր ջուրն այնքան նուազ, որ իւր մակերեւոյթին ամենայնիւ անյարմար է երկրիս վրայ ծանուցեալ կենդանութեան ձեւերուն որ եւ է նմանութիւն ունեցող կենդանութիւն պահպանելու համար : Սակայն շատ հին ժամանակի մը մէջ, որ ժամանակի վրայ մեր ունեցած գաղափարաց նայելով անհունապէս հեռի լինելու է մեր ժամանակներէն, Հրատի գունդն անշուշտ կը նմանէր մեր երկրագնդին թէ՛ ջերմութեամբ եւ թէ՛ այն ներքին զօրութեանց պատճառաւ վրդովումներովն՝ որք շարունակաբար կը բարեփոխեն մոլորակի մը մակերեւոյթն, եւ առանց որոց կեանքը չուտով կը ջնջուի : Դարձեալ, այդ հեռուոր. անցելոյն մէջ արեգակն ինք եւս

զգալի կերպիւ աւելի երիտասարդ եղած լինելու է : Այնպիսի հեռաւոր մի ժամանակի մէջ Հրատի ընդհանուր կացութիւնն շատ նման լինելու էր մեր երկրին ընդհանուր վիճակին, եւ ահա այն ժամանակն այդ մոլորակն այլեւայլ կենդանական ձեւեր կրած լինելու է իր վրայ : Անտարակոյս այս ձեւերն փոփոխուած են, իրենց շուրջը եղած պայմաններու փոփոխմամբն. եւ թերեւս ասոնց մէջ վերջապէս երեւցած են բանականութեան աէր մարդկանց այլեւայլ սեւեր. եւ կարելի է որ ադո՛ք իրենց ամենէն բարձր վիճակին մէջ՝ հասած չլինին մեր երկրի մարդկանց մոայնի վիճակին. եւ վերջը երբ ցուրտը եւ մահը սկսան տիրել այդ մոլորակին ծերութեան օրերուն մէջ, յայնժամ կենդանութիւնն աստիճան առ աստիճան տնհետացաւ :

Իսկ Լուսնի մագնիս վիճակն ճիշդ հակառակն է Հրատին վիճակին : Դիտուած իրողութիւնք մեզ կ'առաջնորդեն սա եզրակացութեան թէ դեռ շատ դարեր անցնելու են մինչեւ որ կենդանութիւն հնարուոր լինի այդ հեռակայ մոլորակին մէջ : Արդէն հայեցողութեամբ գիտեմք թէ այս հսկայ մոլորակն, որոյ զանգուածն երկրիս զանգուածէն երեք հարիւր անգամ աւելի է, տակաւին պահած լինելու է իւր նախնական ջերմութեան մեծագոյն մասն. եւ ուստի անոր բոլոր զանգուածին մէջ դեռ բուռն ջերմութիւն կայ. եւ գիտողութիւնն ալ ցոյց կուտայ մեզ թէ Լուսնի մագնիս այսպիսի ջերմ վիճակի մէջ է : Քանզի կը տեսնեմք որ այս մոլորակը այնպիսի մեծ ամպային գոտիներով շրջապատեալ է որոյ նման արեգակն մեր երկրին վրայ անգամ չլրնար գոյացնել, որչափ աւելի պիտի չլրնայ գոյացնել այդ մոլորակին վրայ, ուր մեր երկրից վրայ երեւցած է շատ աւելի փոքր կ'երեւի, մոլորակին հեռաւորութեան պատճառաւ : Կը տեսնեմք նաեւ որ այս գոտիներն ձեւի եւ գունոյ սքանչելի փոփոխութիւններ կը կրեն, յորմէ կ'իմացուի թէ վերջին ծայր կորովի զօրութիւնք

կը գործեն անդ: Դիտողութեամբ գիտեմք որ այս ամսային դատեաց ձեւակերպութեան սահմաններն խիստ խորին են: Կ'երեւիթ է ամսային խաւեր ամսային խաւերու վրայ զիգուած են հազարաւոր մղոն խորութեամբ: Եւ մեք երկրիս կեղեւը ուսանելով՝ սովորած եմք որ մեր երկրագնդին ամբողջ զանգուածն երկար դարերով հրային ջերմութեան մէջ էր, մինչդեռ այդ հրային ժամանակէն յառաջ ալ չողեղէն վիճակի մէջ էր: Վերաբանութեամբ կեզրակացնեմք որ Լուսնը թագըն ալ այժմ անցնելու վրայ է, թէպէտ շատ աւելի ծանր քայլերով, իւր գոյութեան այն աստիճաններուն մէջէն, որք կը համապատասխանեն մեր երկրի այն դարերուն որոցմէ շատ վերջերն սկսաւ կեանք յերեւան գալ:

Ուրեմն դեռ յոյժ հեռաւոր ստագայի մը մէջ միայն Լուսնը թագ կենաց բնակարան կրնայ լինել: Ժամանակի ընթացից մէջ անոր բուն ջերմութիւնն աստիճանաբար պէտք է նուազի ցոլացմամբ, մինչեւ վերջապէս հասնի այն ժամանակն յորում կենդանութիւնն հնարաւոր պիտի լինի: Անտարակոյս այնուհետեւ պիտի գայ ժամանակ մը յորում Լուսնը թագի կարգը պիտի գայ կենաց բնակարան լինելու: Բայց այս յիշելու եմք որ Լուսնը թագի նման ահագին մոլորակի մը պաղելուն եւ կենաց բնակարան լինելու յարմարելուն համար ոչ թէ միայն ժամանակի մեր չափերն՝ այլ եւ երկրաբանական տնրաւ ժամանակամիջոցներն իսկ ոչինչ են բաղդատաբար: Ահա կը տեսնեմք զԼուսնը թագ վաթ ութ եւ չորս հազար տակերով որք կը գոյանան նորա ներքին ջերմութեամբ: Այդ մոլորակն գոգցես կ'եռայ դեռ եւս իւր նախնական հուրերուն մէջ. թէպէտ երկիրս երկար ատենէ ի վեր անցած է իւր գոյութեան առաջին աստիճանէն եւ երկար դարերէ ի վեր կենդանութեան բնակարան եղած է: Սոսկ երեւակայութիւն չէ երբ ըսեմք թէ Լուսնը թագի գոյութեան բոլոր ժամանակամիջոցներն համանման երկրային ժա-

մանակամիջոցներէն շատ աւելի երկայն պէտք է լինին, քանի որ արդեամբ կը տեսնեմք զԼուսնը թագ իւր գոյութեան նախնական աստիճանին մէջ, եւ գիտեմք թէ երկիրս իր շատ մը վիճակներէն անցնելով՝ կ'ընթանայ դէպ ի քայքայման եւ մահուան դարերն: Անհնարին է որ այժմէն գիտնամք թէ երբոր Լուսնը թագ կենաց յարմար բնակարան մը լինի, յայնժամ ինչ պիտի լինի արեգական եւ արեգակնային դրութեան վիճակն: Որովհետեւ ըստ մեր գիտութեան մինչեւ որ հասնի այդ ժամանակն, մեր սովորական չափերով չչափուելու երկար ժամանակի շրջաններ պիտի անցնին:

(Շարունակելի)

ԼՈՅՍ ԱՍՏԵՂԱՅ

(ԼՕՆԿՅՈՒԼՕ)

Դիւերն եկաւ քայց ոչ շաւ շուս.

Եւ ծանրաբալ փոքրիկ լուսին

Լուռ եւ հանդարտ նկատ ի մուս,

Աստեղց բողբոլ մեզ եւ զերկին:

Չիք լոյս ոչ աւս եւ ոչ յերկնի,

Բաց աստեղաց լոյսէն ցրին.

Եւ առաջին պահ զիւերի

Տուաւ ի ձեռն հուր հրաքին:

Արդեօք դմ է բոց աստ սիրոյ,

Գոյս սիրոյ, հե՜տ երազոց:—

Ո՛հ, ոչ, այլ այդ հնոցէն հրոյ

Դիւցազին զէնք շողան գերբ բոց:

Եւ ջերմ խորհուրդք գիս կ'յառնուն

Երբ կ'սեսնեմ ի հեռասան

Կախեալ յերկնից յաչաց անհուն

Այդ կարմրափայլ աստեղ վահան:

Ո՛ աստ հզօր. կ'սեսնեմ քեզ

Որ կ'յանդաւ իմ ցաւոց վրայ,

Այլ երբ յերկնուս կ'հրամայես,

Մի զօրութիւն սիրս կ'զգայ:

Իմ կրծոց մէջ այլ լոյս չկայ,

Բաց աստեղաց լոյսէն ցրին,

Եւ առաջին պահ զիւերուան

Կուսամ ի ձեռն հուր Հրաքին:

յարձակման դէմ եւ թէ՛ վախօցնելու համար գիշատիչ կենդանիներն :

Սուր—Մուհամմէտին գործն չ'էր այնչափ կանոնաւոր պատերազմ մը ճշդիւ խօսելով, որքան նախամարտեր, յարձակմանք եւ դարանակալութիւնք յորս զօրաւորագոյնն յաճախ տկար կը մնար, եւ ճարպիկութիւնն ու արագութիւնն էին որ կարեւոր դեր մը կը կատարէին մեծագոյն թուով թշնամեաց դիմադրելու համար : Այսպէս Շահին բանակին հրամանատարն յաճախ ենթակայ էր բռնուն եւ անակնկալ յարձակմանց : Այս անընդունալիս ոգին չըջակայ տեղերն ալ տարածուած ըլլալով՝ նոր աշխոյժ կ'ստանային այն ասպատակ խումբերն զորս Սուր — Մուհամմէտ կը ճգնէր բնաջինջ ընել :

Շատ մը ազգերէ անձանց խառնուրդ մը իր թէ՛ հայրենասիրական զգացմամբ շարժեալ՝ կը փափաքէին բնակութեան վայր մ'ստանալ 'ի Պարսկաստան. բայց կառավարութիւնն կը խորհէր որ իրենց իրական գաղտնի նպատակն էր աւերում, սպանութիւն եւ կողոպտում : Թիմուր խան անուամբ գլխաւոր մ'էր որ գլուխն անցած էր այս խմբին, ինչպէս անգամ մը յիշուած է արդէն : Քիչ կը գտնուին անոր նման յանդուգն մարդիկներ : Այն վրէժխնդիր առեւտրութիւնն եւ մոլեգին եռանդն որ զինքն կը ներշնչէին, կը բորբոքէին նաեւ կատարել կրքերն իր հետեւորդաց՝ զորս կ'առաջնորդէր մեծ կարողութեամբ եւ ճարպիկութեամբ, եւ որք կը հնազանդէին իրեն կատարեալ վստահութեամբ :

Թիմուր խան Հնդկաստանէն արտաքսուած եւ կամ թերեւս արտաքսուած կեղծելով՝ անընդհատ ջանքեր կ'ընէր հաստատուիլ Պարսկաստանի մէջ, ուր աւելի քան այլուր կը յուսար յաջող կեանք մը վարել : Ձի մը, մի քանի զէնքեր եւ մի քանի հարիւր իրեն նման քաջ հետեւորդներ, ահաւասիկ իր բոլոր հարստութիւնն : Այսպիսի անձինք չ'են հպատակիլ երբեք :

Յանկարծ պահանջի մը ծայն կ'ազդարարէր թէ՛ տարօրինակ բան մը պատահած էր :

— «Միթէ տաղակներն պիտի համարձակին գալ եւ յարձակիլ մեր վրայ նոյն իսկ հոս,» հարցուց Պարսիկ զօրապետն :

Հաղիւ թէ ոտքի ելած էր, երբ զօրական մ'երեւցաւ :

— «Ի՛նչ կայ,» հարցուց Մուհամմէտ, «ի՛նչ է այս աղաղակը :»

— «Մարդ մ'եկաւ հոս փութանակի, լրտես մը կարծեցին զինքն նախ, բայց չուտով ճանչցան զինքն, թէ սուրհանգակ մ'է :»

— «Կառավարութեանն :»

— «Այո :»

— «Այդպէ՞ս է, մեր է այդ անձը :»

— «Մախր,» ըսաւ զինուորն մէկ կողմ դառնալով եւ իմացել կը մտնէ Սուր — Մուհամմէտին ներկայութեանը :

— «Այդ ի՛նչ վիճակ է,» դիտեց Սուր — Մուհամմէտ երբ տեսաւ սուրհանգակը :

— «Մարդ չը կրնար հոն հասնիլ վարդերով ծածկուած ճամբաներէ :» պատասխանեց մեր գիւցազունը իր սովորական քաջութեամբ, այլ քրտինքով, փոշիով եւ արեամբ ողողուած :

— «Վէ՛զիրէն պատգամ մը բերելու եկած ես :»

— «Բերանացի պատգամ մը :»

— «Ա՛հ, ի՛նչ է :»

— «Եկայ գիտնալու թէ ի՛նչ է ձեր կացութիւնն թշնամեոյն նկատմամբ եւ թէ ձեր խումբերը ըստ բաւականի նպաստ ունին կամ ոչ :»

— «Նոր օգնութիւնք երբեք չեն մերժուիր, ստոյգ է որ մեր խումբերն ամեն կարելի ջանք ի գործ կը դնեն, բայց կարելի է գիտնալ թէ երբ պիտի վերջանայ պատերազմ մը մացառներու եւ դարանակալութեանց մէջ այս կարգի հրոսակներու հետ :»

— «Ձեզնէ բերանացի կամ գրաւոր պաշտօնական պատասխան մը ընդունելուս պէս մեկնելու եմ. անսովոր արագութիւն մը կը պահանջուի ինձմէ, Վէ՛զիրն կ'սպասէ որ դառնամ վաղ առաւօտ :»

— «Պէտք է հանդէլը այսու ամենայնիւ» ըսաւ Սուր-Մուհամմէտ, որոյ առջեւ կանգնած էր պատգամաբերն մեծ անհանդարտութեամբ: «Օգնութիւն խնդրել մէկէ մը որ ինքն'արդէն շատ չունի, միայն մեծ կարօտութեանց մէջ ներելի է: Անկէ զատ եթէ կարող ըլլամ այս դործն ի գլուխ հանել առանց նոր օգնութեան,» ըսաւ մարտիկն իւրովի, «չէ՞ մի որ մեծ յաղթութեան մը լուրն աւելի արժէք պիտի ունենայ յաջս նորին վեհափառութեան: Երկու հազար կորովի եւ կիրթ զօրք հազար արիւնջից դէմ բաւ է այս անշուշտ: Այլ սակայն բաւական ալ չէ, յարեց իր պէտն ոլորելով: Բայց իրօք այն ճակատամարտն զոր ահա պիտի ունենամք, պիտի որոյն այս խնդիրն:»

— «Եւ» հարցուց խամայէլ — «չե՞մ կըրնար ետ դառնալ մինչեւ որ այս ճակատամարտն աւարտի:»

— «Անշուշտ ոչ: Հանգչէ, սուրհանդակ եւ աղօթէ առ Աստուած որ յաղթութիւնն մեզ չնորձէ ուրախութեան ճառագայթ մը պիտի զուարթացնէ մեր վեհապետին դէմքն, յաճախ տխուր եւ դաժան, երբ ընդունի այն զրաւոր պատգամ զոր քեզ հետ պիտի խրկեմ իրեն: Այս նստակին մէջ պիտի հարցնեմ թէ պէտք կա՞յ նոր խումբերու այն հակառակորդաց դէմ, որոց ամենքն ալ այժմ կը քնանան պատերազմի դաշտին վրայ: «Յայնժամ», յարեց Սուր-Մուհամմէտ նոյն խի իւր խօսքերովն խրախուսեալ, «տարակոյտ կը մնա՞յ որ պիտի ընդունեն թանկագին ընծայ մը իբր վարձ քու տարած բերկրալի լուրին:»

Խամայէլ որոյ զգացումներն վէճիրին, իր բարբարոսին նկատմամբ ծանօթ են մեզ, բան մը չը սրտատխտեց: Երկայն յապաղման մը հաւանականութիւնն կը տաղնապէս զինքն եւ զօրապետն հազիւ թէ դուրս ելած էր, երբ խեղճ մարդն դետինն ինկաւ վաստակաբեկ. բայց մութ նախզգացմունք կարգիլէին իրմէ այն կազմուրիչ քունն, որուն այնքան կը կարօտէր:

Սուր-Մուհամմէտ ամօթ կ'զգար որ տակաւին անկարող եղած էր նուաճելու թշնամի մը՝ որոյ մեծ ռազմագիտութիւնն էր յաճախ անտեսանելի ըլլալ: Այս պատերազմ կրնայ ըլլալ որ շատ երկարի խորհեցաւ, պատգամաւորի մը ժամանումն սակայն նոր գրգիռ մը ներշնչեց իրեն:

— «Ի՛նչ զոհողութիւն ալ որ ընել հարկ ըլլայ,» աղաղակեց վերջացնելով իւր բանաստեղծութիւնն որով կը յուսար իւր զօրականաց եռանդն արծարծել, «ուրեմն այսօր պէտք է շողայ մեր յաղթական զինուոց վրայ:»

Այս որոշման համեմատ արշալոյսին Պարսից զօրապետին երկու հազար մարդիկն թողուցին այն ամուր բարձունքն, ուր գիշերած էին եւ իջան դաշտ մը ոչ շատ հեռի, որոյ միւս կողմն կը կարծէին թէ թշնամին բնակած էր նախընթաց իրիկունն: Գրեթէ անմիջապէս բանակին կէսն հրաման ընդունեց շարունակելու իրենց ընթացքն մինչեւ այն բլուրն, որոյ ետեւն ըլլալու էր դեռ թիմուր խան:

Սուր-Մուհամմէտին նպատակն էր արագ յարձակումներով ստիպել թշնամին նեղ անցքէ մը վար խուսել: Այս բնականաբար պիտի մղէր թիմուրին բանակն այն դաշտն՝ ուր Պարսից զօրքն երկուքի բաժնուած մտադիր էր բնաջինջ ընել զանոնք երկու բաժանումներն միանալով մոմուլի մը բերանին նման:

Բայց սակայն եթէ Շահին զօրապետն անվեհէր էր, թիմուր խան ալ իր-կողմանէ նշանաւոր էր իր աշաղթութեամբն որ իւր ոյժն կը կրկնապատկէր:

Հազար Պարսիկ զօրքերն որք խրկուեցան վտակմանակի դարանելու համար, հազիւ ճամբայ ելած էին, այսինքն հազիւ թէ բաժնուած էին զլիսաւոր գունդէն զոր թիմուր խանցած էր իր լրտեսաց ձեռամբ, յայնժամ վառասէր խորհուրդ մը, արժան իրեն նման բախտախնդրի մը, ծագեցաւ իր մտաց մէջ:

(Շարաւնակելի)

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

Փետրուար 13/1 1884 Պշ.

ՌՌՒՄՍՍ.

Կերեւի թէ Ոչնչականք իրօք դարձեալ զործի սկսեր են: Այժմ իրենց ուշադրութիւնն դարձուցած են ոստիկանութեան կարեւոր պաշտօնեայներն ըստականելու, և անոնց մի քանի երեւելիներն անոնց զաւադրութեանց արդէն զոհ գացած են: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ռուսիոյ յեղափոխականք մինչեւ թագադրութենէն վերջը աւելի հանդարտ մնալ որոշած էին, սպասելու թէ նորապսակ Չարն իւր հանդիսաւոր թագադրութենէն յետոյ ինչ քայլեր պիտի առնուր բարեկարգութեան համար, և ինչ նոր արտօնութիւններ պիտի տայ ժողովրդեան: Բայց Չարը ապահովապէս Մոսկուայէ 'ի Բեղրապօլսի դառնալէն յետոյ զոգցես բոլորովին մոռցաւ այս տեսակ ժողովրդային պահանջներն, և յաւէտ իրերն հին վիճակին մէջ պահպանելու հակամիտեալ կը թուի, հետեւաբար ոչնչականք դարձեալ իրենց ահեղ միջոցներուն դիմել որոշած են, և այսպէս ներքին պատերազմը կսկսի: Ոչքնչականք կըսպաննեն, կընպառնան և յայտադրեր կը հրատարակեն. ոստիկանութիւնն ալ իր կողմանէ խստութիւններն կը ստատակցնէ, և այսպիսեալ յառաջ կը մղուի ներքին մարտ մը որոյ արդիւնքն և ազդեցութիւնն ամենայնիւ դառնաղէտ պիտի լինի Ռուսիոյ ամեն կարգի ժողովրդոց: Իրաց այս վիճակին մէջ երկու մեծ կուսակցութիւն գոյացած են, Ազատականք և Պահպանողականք: Ռուսիոյ մէջ բազմամիւ պարկեշտ քաղաքացիք կան որք թէպէտ ոչնչականաց արեան զործոց համակիր չեն, բայց ոչնուազ փափաքող են ժողովրդական իրաւանց վրայ հիմնեալ սահմանադրութեան մը, մամուլի ազատութեան և կա-

ռաւարական մարմնոց բարեկարգութեան: Վերջերս Ռուսիացի մը նամակ մը ուղղած է Թայմզ լրագրոյն հանրածանօթ թղթակից Պ. ար Պլովիցի, յորմէ կիսա-ցուի թէ այս երկու ներհակ կուսակցութիւնք յամենայնի միմեանց հակառակ, ունին կէտ մը յորում կը միաբանին: Ռուս նամակագիրը կը բացատրէ թէ ինչպէս ամեն կուսակցութիւնք 'ի Ռուսիա հաւասարապէս կատեն բոլոր օտարազգիներն, և որովհետեւ Ռուսիաբնակ օտարազգեաց մեծագոյն մասն Գերմանացիք են, ասոնք ամենէն աւելի աւտելի եղած են Ռուսաց: Հետեւաբար ամեն կարգի Ռուսք որչափ ալ որ արտաքին տարբեր կերպարանքներ առնուն, 'ի սրտէ կատարեալապէս հակակիր են Գերմանացւոց, և այսպէս է նոյն իսկ արքունեաց մէջ: Ըստ կարծեաց նամակագրին, Ռուսոյ-Գերմանական պատերազմ մը անխուսափելի է, և այդպիսի պատերազմի մը ցանկացող են թէ Պահպանողականք և թէ Ազատականք միայն այս տարբերութեամբ՝ որ Ազատականք կը բաղձան որ Ռուսիա արտաքին պատերազմ մը մղէ և յաղթուի, քանզի կը կարծեն թէ այսպիսի պարտութեամբ մը միայն Ռուս կառավարութեան և ազնուականաց գոռոզութիւնն պիտի ջախջախի և յօծարամիտ պիտի զանուի ժողովրդեան ազատութիւն պարգեւել: Ասոր օրինակ ունին իրենց առջեւ Խրիմու պատերազմը յորմէ յետոյ շատ բարեկարգութիւնք մուտ գտան 'ի Ռուսաստան: Միևնոյն ատենն ալ այս հաստատ հաւատ ունին թէ՝ պարտութենէ մը յետոյ Գերմանացիք պիտի չկրնան իրական վիճա մը հասցնել Ռուսաց: Ռուսք ընդհանրապէս 'ի շնորհս այդ պարտութեան ազատական կառավարութիւն մը ձեռք ձգելով՝ ազգային կեանքը պիտի վերանորոգեն և զօրացնեն և վերջապէս յամենայնի

յաղթանակ պիտի տանին ընդդէմ Գերմանացոց: Վերջապէս նամակագիրը խիստ որոշ է սա կէտին մէջ թէ մօտալուտ պատերազմ մը պիտի ծագի ընդ մէջ Ռուսիոյ և Գերմանիոյ, քանի որ ամեն կուսակցութիւնը այնքան հակակիր են Գերմանացոց, և քանի որ ազատական կուսակցութիւնն ուրիշ բարձրագոյն շահեր ալ կապաէ այդ պատերազմէն, և կը կարծէ թէ յայնժամ Գաղիա եւս յարմար առիթ գտնելով պիտի միանայ Ռուսաց հետ իւր վրէժն Գերմանիայէն լուծելու համար, և իր խօսքը վերջացնելով կըսէ «Այդ է հորիզոնին վրայ երեւցած այն սեւա կէտն որ թոյլ չտար ինձ յուսալ ընդ ձեզ թէ՛ օր մը Անգղիա և Գաղիա պիտի կարողանան միաբանել վերականգնելու և զօրացնելու ըզթուրքիս:»

ԵԳԻՊՏՈՍ

Այժմ ամեն աչք ուղղուած է Կորտոն փաշայի վրայ: Այս Անգղիացի փորձ զօրավարն որ արդէն ՚ի Սուտան շատ զործ ունեցած է և ՚ի մօտոյ ծանօթութիւն ունի այդ տեղւոյ ցեղերուն և ցեղապետներուն հետ, կը խրկուի վերջապէս Անգղիական կառավարութեան կողմէն որ ամեն հարկ համարած միջոցներն ՚ի զործ դնելով Մէհտիի յարուցած դժուարութիւններն գոնէ մասամբ մը բառնայ: Կըսուի թէ երկու միլիոն Անգղիական ոսկւոյ գումար մը իւր տրամադրութեան ներքեւ դրուած է ՚ի յաջողութիւն ձեռնարկեալ զործոյն: Կորտոն փաշայ ՚ի Գահիրէ մեծ պատուով ընդունուեցաւ, Խտիւր, Նուպար փաշայն, Սըր Իլլին Պէյրինկ և զօրավար Վուտ երկար տեսակցութիւններ ունեցան իր հետ: Այժմ որոշումն այն է որ ամեն ճիգ ի զործ դրուի Խարթումը ազատել և զայն Եգիպտական իշխանութեան վերաբերող քաղաք մը ընելով՝ Սուտանի ուրիշ մա-

սերն ալ զատ իշխանութիւն մը ընել Խտիւրի գերիշխանութեան ներքեւ. այս իշխանութիւնն թէպէտ ազատ պիտի լինի Խտիւրի կառավարութեան ո եւ է հարկ հատուցանելէ: Սուտանի հին Սուլթաններէն միոյն դարձեալ պիտի յանձնուի այդ երկիրն այս պայմանաց ներքեւ. և այսպիսեաւ կը խորհուի ազատել զՍուտան և զԵգիպտոս սուտ Մարգարէին աւերմունքէն: Սակայն դեռ յայտնի չէ թէ արդեօք Կորտոն փաշայ պիտի յաջողի ազատել զԽարթում իսկ: Մէհտիի դիրքն խիստ սպառնական է. և թերեւ Կորտոն փաշայի օգնութեան հասնելէն յառաջ Խարթում զոհ երթայ Սուտանի ապստամբ բանակին: Այսու պատճառաւ հոգ պիտի տարուի որ յառաջ քան զամենայն Խարթումի մէջ բնակող Քրիստոնեայներն փոխադրուին, որպէսզի Մէհտիի բանակին վայրագութեանց չենթարկուին: Վերջին լրոց մէջ այս մասին դեռ կարեւոր լուր մը չկայ: Իրաց ընդհանուր վիճակն զգալի փոփոխութիւն կրած չէ: Սինքաթ քաղաքին պահպան զօրքը ապստամբներէն կը նեղուի մեծապէս, բայց և այնպէս քաջաբար կը պահպանէ քաղաքն: Ապստամբք հրաւէր կարդացած են Խարթում քաղաքին որ անձնատուր լինի, բայց այս հրաւէրն երբեք ընդունուած չէ: Միայն թէ Խարթումի կառավարիչ Ջիսէյին փաշա Քօէթլօֆօն զնդապետին զործունէութեան հակառակ թոյլ ընծացք մը կը բռնէ:

Այս միջոցիս Անգղիոյ մէջ տարբեր կարծիքներ կան Կորտոն փաշայի յաջողութեան հաւանականութեանց մասին, ընդդիմադիր կուսակցութեան վերաբերող լրագիրք յռետես կարծիքներ կարտայայտեն, և ոմանք կը զուշակեն իսկ թէ Կորտոն փաշա դեռ Խարթում չհասած պիտի սպաննուի ճանքուն վրայ: Մայրաքաղաքիս Էքսպրէս լրագիրն ալ այս

մասին զաղափար յայտնելով կրսէ թէ՝
 թէպէտ զօրավարին ուղեւորութիւնն վը-
 տանգէ զերծ չէ, բայց երկու ազգեցու-
 թիւնք հաւանականաբար պիտի կրնան
 պաշպանել իւր կեանքը, ասոնցմէ ա-
 ռաջինն է Սուտանի մէջ իւր ստացած
 բարոյական ազդեցութիւնն, երկրորդն ալ
 այն համոզումն զոր անշուշտ Սուտանի
 ցեղապետք ունեցած պիտի լինին թէ՝ զօ-
 րավարին կենաց դէմ ՚ի զորմ դրուած
 ո եւ է բռնական զորմ առիթ պիտի տայ
 Անգղիոյ որ աւելի ազդեցութիւն ցնայ
 տայ Սուտանի զործոց մէջ: Այդ ցեղա-
 պետք բաւական խմաստուն են յատկա-
 րէզ չկոչելու զԱնգղիա:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Արդէն զիտեն ընթերցողք թէ անցեալ
 տարւոյ վերջերն էր որ Մայրաքաղաքիս
 եղեռնադատ ատենինն առջեւ տեղի ու-
 նեցաւ Բերայի ծածուկ ոստիկանութեան
 տեսչաց եղեռնական դատաստանն: Վեր-
 չին մի քանի շաբթուան մէջ Արդարու-
 թեան դատը փառաւոր յաղթանակներ
 կատարեց, երեսն հանելով Բերայի ոս-
 տիկանապետ Պահրի փաշայի յանձա-
 պարտութիւնն, իբրեւ սկզբնապատճառ
 չարեաց: Պահրի փաշա իսկոյն պաշտօ-
 նանկ հրատարակուելով՝ և յունվար 19
 Եշ. զիշեր իւր ապարանէն հանուելով՝
 ընդ հսկողութեամբ ոստիկանութեան Նա-
 խարարութեան պաշտօնատեղին տար-
 ուեցաւ:

Այժմ անոր տեղ Կայսերական հրա-
 մանաւ Եանեայի վերաքննութեան ատե-
 նին պատժական ճիւղին նախորդ նախա-
 զան Արիֆ պէյ Բերայի կառավարիչ
 անուանեալ է Միւթէմայիզի աստիճանաւ:

Պէյքէր փաշա մեծ պարտութիւն մը
 կրած է ՚ի Վէլս, Թրինքիդադէն դէպի
 Թօքարի, ապստամբաց կողմանէ պաշա-
 րուած բերդն օգնութեան երթալու նամ-

բուն վրայ: Վէլս այն վայրն է, ուր մի
 քանի ամիս առաջ Սուաքիմի Անգղիա-
 կան հիւպատոս, Մոնքրիֆ, գնդա-
 պետն սպաննուած էր իւր 600ի չափ
 զօրքերով միատեղ, երբ ապստամբներն
 հալածելու ելած էր: Լրագիրք կը հաւաս-
 տեն թէ՝ Պէյքէր փաշայի առաջնորդած
 բանակին կէսէն աւելին ջարդուած է
 ապստամբաց կողմանէ, եւ մնացեալքն
 եւս դասալիք եղած են: Կըսուի թէ Պէյ-
 քէր փաշա միայնակ տարած է պար-
 տութեան այս դժբաղտ լուրն ՚ի Թրին-
 քիդադ: Այժմ Պէյքէր փաշա Գահիրէ
 կանչուած է, և հաւանական կերեւի որ
 թէ Անգղիայէն և թէ Հնդկաստանէն բազ-
 մաթիւ զօրք պիտի դրկուին յեզիպատոս:

Յունաստանէն հասած վերջին լուրե-
 րէն կիմացուի որ հոն ծաղիկ հիւան-
 դութեան յառաջ բերած աղետներն օր
 քան զօր կը ծանրանան: Տեղ տեղ հի-
 ւանդութիւնն այն աստիճան հաւաքել ը-
 րած է դժբաղտ բնակիչներն, որ իրենց
 առեւտրական գործերն բոլորովին դադ-
 րեցուցած, տուններին տեղերին երեսի
 վրայ թողած փախած են:

Յաւալի եղելութիւն մը հասարակու-
 թեան ուշադրութեան նիւթ եղած է եր-
 կու օրէ ի վեր, Տեղւոյս պատժադատ ա-
 տենի Նախագահին արաբուհի մը սպան-
 նած է գիշերայն իր տան մէջ, սխալմամբ
 զող կարծելով:

Կըսուի թէ, Թշուառ արաբուհին, որ
 դեռ տանն և հինգ օրէ ի վեր գնուած
 էր յիշեալ Նախագահին դրացի էֆէնտիի
 մը կողմանէ, իր տիրոջմէ զանակոծուե-
 լու երկիւղէն, երկուշաբթի գիշեր, տու-
 նէն խոյս տալով կ'ուզէ դրացի տուն մը
 այսինքն յիշեալ Նախագահին տունն ա-
 պաւինիլ: Զգոցուի ինչ կերպով, յիշ-
 եալ տան փողոցին դուռը կը յաջողի
 բանալու, միշտ ըստ պատմութեան, և

անգամ մը ինքզինքը բակը գտնելով, կ'ուզէ տան սենեակը մտնել և այս նպատակաւ պատուհանը կը խառնէ: Այս միջոցին ահա Նախագահը լսելով որ սենեակին պատուհանը կը խառնուի, մուծին մէջ զող կարծելով ասորճանակի երկու զնդակ կը պարպէ և վերջ կուտայ դժբաղդ գերուհւոյ մը կենաց, որ ձեռնէն ազատուիլ ուզած ատեն, հոգիէն. . . կ'ազատուի:

Երէկ առաջին հարցաքննութիւն մ'եղաւ Նախագահին, բայց ելքն անձանօթ է տակաւին:

(Արշալոյս)

ԿՈՐՏՈՆ ՓԱՇԱ ԳԵՐԻ ԻՆԿԱՄ

Լոնտոնէն կը հեռագրեն փետրվար 7 թուով. Եզրպտոս եկած հեռագրերու նախելով, Կորտոն փաշա զերի ինկեր է Վերին Եզրպտոսի ապստամբաց ձեռք: Լորտ Հարդինկըն (պատերազմական նախարար) կը ծանուցանէ Խորհրդարանին մէջ թէ կառավարութիւնն այս լուրն հաստատող պաշտօնական զեկուցում չէ ստացած:

Բայց այս նոր ձախողութիւն ըստուգուի թէ ոչ, տարակոյս չէ մնացած թէ Կորտոն փաշայի պաշտօնէն մեծ արդիւնք չկրնար սպասուիլ: Տեյլի Նիւզ կը ծանուցանէր թէ Կորտոն փաշա մինչեւ Քորսորոյ հասած է ողջմամբ, այսինքն կէս ճամբան, բայց հոն կանգ առնուլ պարտաւորուած է, որովհետեւ շրջալայ ցեղերու ապստամբութիւնը թոյլ չտար յառաջանալ դէպի Խարդում: — Կորտոն փաշա մինչեւ ցայսօր մեծ յանդգնութեամբ զործած էր, և եթէ իւր զերի իյնալուն զրոյցն ի վերջոյ չստուգուի, պետք է զարմանալ. որովհետեւ ապստամբք իմացած են թէ Կորտոն փաշա զրեթէ մինակ կուգայ, ուղտի մը վրայ նստած, իրեն հետ ունենալով ոսկւոյ բազում պարկեր:

Այս ոսկիներու քանակութիւնն ի սկզբան ծանուցուածէն առաւել լինել կը

թուի, որովհետեւ Կորտոն փաշայի տրամադրութեան ներքեւ դրուած զումարին ճիշդ քանակութիւնն 449,000 Անգլ. ոսկի լինելով, իրեն հետ 50,000 ոսկին արդէն տարած էր, և մնացեալն ալ ստացած է ի Քենէ եւ յէսնէ:

(Արեւելք)

Մ Ա. Հ Ա. Գ Ռ Յ Ժ

Նիկովիդիոյ Գաւառին վերաբերեալ Պարտիզակ Գիւղի ազգայինք մեծ կորուստ ունեցան Մահուտի Մկրտիչ էֆ. Տէր Յակոբեանի մահուամբն, որ տեղի ունեցաւ անցեալ շր. օր: Հանգուցեալն արդարեւ մեծ ծառայութիւններ մատուցած էր թէ Ազգին և թէ Պետութեան, իւր սահմանին մէջ, և այժմ վերին Նախախնամութիւն հանգեցուցած է զինքն իւր աշխատութենէն, արդէն օգտակարութեան բարձրագոյն ասպարէզներու մէջ դրած ըլլալով՝ նորա երկու բարեյիշատակ զաւակունքը:

Մեր ի սրտէ ցաւակցութիւն յայտնելով հանդերձ մխիթարութիւն կը մաղթեմք Հանգուցելոյն ամբողջ ընտանեացն:

ԸՆԹԱՑՔ ԱՐԺԵԹՂԹՈՑ

(Օսմանեան ոսկէն 100 զրուսէ հաշուով)

Քօնստլիտ . . . . . 9 զրուս 20 փրս.
Բուսէլի Երկամուղի . . . . . 42 ֆրք. 25 սնդ.

ԸՆԹԱՑՔ ԴՐԱՄՈՑ

(Օսմանեան ոսկէն 100 զրուսէ հաշուով)

Անդղիական ոսկի	410 46
Գաղղիական ոսկի	87 30
Բոլ	90
Դրիմից	54 20
Մէթալիք	400
Վեցնոց	403
Հինգնոց	402 30
Թղթադրամ	4300 20

Խմբագիր—ՏԵՐԵՂԻ

Հ. ՍՏԵՓԱՆ Խ. ԻԹԻԻՃԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ա Ր Ա Մ Ե Ա

Ձագմագնըլար, Յակոբեան խան, Թիւ 13